

ספר

מצא חן

על הרמב"ם

הלכות דעות

פרק ה הלכה יא

דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ואחר כך יקנה בית דירה, ואחר כך ישא אשה, שנאמר (דברים כ, ה-ו) מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו, מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו, מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה. אבל הטפשיין מתחילין לישא אשה ואחר כך אם תמצא ידו יקנה בית ואחר כך בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה. וכן הוא אומר בקללות (שם כח, ו) אשה תארש בית תבנה כרם תטע, כלומר יהיו מעשיך הפוכין כדי שלא תצליח את דרכיך. ובברכה הוא אומר (שמואל-א יח, יד) ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו.

דרך *בעלי דעה שיקבע לו מלאכה המפרנסת וכו' ואחר כך יקנה בית כו'. ברייתא פרק משוח מלחמה (סוטה מד.), אלא דרבינו הקדים כרם לבית א,

דף ט"ז ע"ב

✧ תשובות חן ✧

א. כרם ואחר כך ישא אשה. ואף שלמה אמר בחכמתו (משלי כד, כז) הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך. הכן בחוץ מלאכתך זה בית, ועתדה בשדה זה כרם, אחר ובנית ביתך זו אשה. ע"כ. ומעתה קשה על רבנו הרמב"ם שהיפך הסדר והקדים כרם לבית, וזה דלא כמו שכתוב בפסוק [דפרשת שופטים] ובגמרא. ובקושיא זו עמדו רבים מן המפרשים הלא בספרתם, ויש אשר יובאו תירוציהם בדברי הרב המחבר ובדברינו בסיעתא דשמיא.

א. בגמרא דסוטה (מד.) למדו מפרשת עורכי המלחמה (דברים כ, ה-ז) את הסדר הראוי לאדם לנהוג בו בדרכי חייו, כפי הסדר שנכתב בפסוקים. דבפסוק ה' נאמר ודברו השוטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישוב לביתו. ובפסוק ו' ומי האיש אשר נטע כרם ולא חיללו וכו'. ובפסוק ז' ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישוב לביתו. ע"כ. ואמרו בגמרא תנו רבנן אשר בנה אשר נטע אשר ארש, לימדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע

ובש"ס איתמר איפכא^ב. ומרן כסף משנה תירץ, וזה לשונו: "ויש לומר דמדנקט מי האיש אשר ארש לבסוף, יליף דלא יקח אשה תחילה כדכתיב בקללות, ומינה ילפין דאית לן למעבד בבית וכרם הפך מה שכתב בקללות" כו'. ואין ספק דדברי הרב כסף משנה הללו, אישתמיט מהרב ישרש יעקב שם בסוטה, דהביא תירוץ זה משם מוהראנ"ח, ולא זכר ש"ר דברי הרב כסף משנה הללו דתירץ כן^ג.

וראיתי להרב מעין גנים (בליקוטיו להר"מ) [בדרשותיו] (דיוט לפרשת תלך דף קמ"ט ע"ג) דהקשה לדברי הכסף משנה, וזה לשונו: ובקללה לא היפך הכתוב אלא [ב]אשה [שהיא בסוף ו]הכרם באמצע והבית לבסוף, להפך הוא בית תחילה כרם באמצע הוא [ואשה אחר כך] "כו'. עכ"ל. ואחר המחילה רבה דברים הללו אינם אלא דברי תימה, דנראה דלא ראה הפסוק במקומו, דהוא בית באמצע וכרם לבסוף, והכי הביאו רבנו. והוא פלא, וצריך עיון^ד.

❖ תשואות חן ❖

ב. הנה כגירסת הברייתא יש בזוהר חדש במדרש הנעלם (בראשית דף ד: ר' יוחנן פתח ואמר, בחכמה יבנה בית (משלי כג, ד) שלשה דברים צריך אדם לעשות בדרכי העולם, ואלו הן, לבנות בית מושבו, וליטע כרם להתפרנס בו, ואח"כ לקחת לו אשה ולהוליד בנים לפרנסם בהם, ולא כדרך השוטים הלוקחים אשה בתחילה ואח"כ נוטעים כרם ואח"כ בונים בית. כי הא דאמר רבי סימון כל הלוקח לו אשה ואין לו בתחלה במה שיוכל לפרנסה, הרי זה חופשי מן המצוות וכו'. לפיכך צריך האדם להשתדל לכונן בית בראש, ולעשות ישוב בבית. וממי אתה למד, מהקב"ה, קודם בנה בית וכוננו וזימן כל הפרנסה והמזונות קודם שיבא אדם לעולם. היאך, ברא את העולם בראש שהוא הבית. וזימן כל הפרנסה, היאך, ברא את הבהמות ואת החיות ואת העופות והדגים, הצמחים והאילנות שהם זימן כל הפרנסה לאחר שהכין הבית והפרנסה הביא את האדם וברא אותו ואת אשתו והולידו בנים ועשו ישוב בבית, ועל כן נאמר בראשית – ב"ת רא"ש. עכ"ל. וכתב ע"ז בספר חינוך וחסדא ח"ב (דף רכ"ט ע"ג) שזה לא כמ"ש הרמב"ם

ג. ואכן בספרו חנן אלהים (פרשת שופטים) ובספרו שבות יעקב (סוטה מד.) הביא תירוץ זה בשם מהראנ"ח ומרן כס"מ, והיו לאחדים בידו. ודברי תורה עניינם במקומם, ועשירים במקום אחר (ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה).

ד. הנה כונת הרהמ"ח להקשות דהר"מ מעין גנים כתב דבקרא דכי תבוא נכתב כרם באמצע ובית לבסוף, וזה אינו, דהא בקרא נכתב בית באמצע וכרם לבסוף, וכמו שכתב ברמב"ם: וכן הוא אומר בקללות וכו'.

והפרי חדש כתב לתרץ לקושית (ר"ש) [רבינו] דסבירא ליה דמאי דקאמר בש"ס "לימדה תורה דרך ארץ", לאו דוקא, אלא בחדא מנייהו סגי. ומאי דכתב הר"מ "דרך בעלי דעה שיקבע מלאכה המפרנסת", לאו כרם הוא, אלא שאר אומנות, ומפיק מדאמרינן בקידושין ש'חייב אדם ללמד את בנו אומנות, דכתיב (דנריס ל, יט) ובחרת בחיים זו אומנות'ה, ומשום הכי אפכיה לסדרא דקראי. עכ"ל.

ואחר המחילה רבה אין ספק דאשתמיט ליה למר מאי דאית בתוספתא דפרק ז' דסוטה (פ"כ ג): "לימדה תורה דרך ארץ נתמנתה לאדם פרנסה יקח בית, חזר נתמנתה לו יקח שדה, חזר נתמנתה לו יקח אשה שנאמר" כו'. ע"כ. ואם כן נמצא דדין רבינו מפורש בתוספתא. ואם כן למה להביא עצות מרחוק אינו נראה משם דצריך להקדים לבית, מאחר דכבר מפורש בתוספתא כדכתיבנא¹.

והיותר קשה על הרב מעיל שמואל בליקוטיו דף צ' ע"ד דתירץ כעין מה שכתב הרב פרי חדש, אלא דכתב דאין הכי נמי דכרם אחר בית, כדאמרינן בש"ס (ובפסול) [ובפסוק], אבל בשאר אומניות כגון חרש ורוק[ם] וחושב או נגר וחייט, ודאי דראוי להקדים האומניות לקניית בית, ובהכי מיירי הר"מ. את"ד. דנראה מדבריו דהרמב"ם אשר בדה מלבו ומסברא פסקו. ולא זכר שר דהוא תוספתא. תו תמיהה ליה) על דבריו, דאם כן עשה רבינו^{*} את הטפל עיקר ואת העיקר טפל, דכרם דהוא עיקר דין הש"ס לא פסקו, והאומנות דיוצא מסברא פסקו. ועל הכל צריך תלמוד¹.

דף צ' ע"ב

✧ תשואות חן ✧

הרמב"ם בתוספתא. אכן נראה ליישב דלעולם אין דברי הרמב"ם כהתוספתא, משום דבתוספתא נוסף שדה, וא"כ י"ל דמ"ש בתוספתא נתמנתה פרנסה, אין הכונה להנלמד מכרם אלא מובחרת בחיים, ובזה יקח בית, חזר נתמנתה יקח לו שדה, והיינו כרם הנזכר בפסוק, ואח"כ יקח אשה, ויבואו דברי הפר"ח על נכון כפתור ופר"ח. ובזה תתורץ קו' הרהמ"ח על הר' מעיל שמואל שהביא בסמוך, דדברי התוספתא ממש כד' הרב מעיל שמואל דס"ל שקודם אומנות ואח"כ בית ואח"כ כרם, שכן הסדר בתוספתא: פרנסה, בית, שדה, ואח"כ אשה. וסמך לזה מדברי הרהמ"ח להלן ד"ה והנה ראיתי. ודו"ק.

ז. גם בספר מעשה רוקח (דף טו ע"ב) האריך להקשות מהתוספתא ועוד, ותירץ בזה"ל:

ה. הנה בקידושין (ל): איתא: ללמדו אומנות מנלן אמר חזקיה דאמר קרא (קהלת ט, ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת. וליכא לדרשת ובחרת בחיים זו אומנות. ובס"ד מצאתי שהוא דרשא דתנא דבי ר' ישמעאל בירושלמי קידושין (פ"א ה"ז. דף יט ע"א). והגאון בעל יפה עינים בקידושין ציין לירושלמי פאה (פ"א ה"א. דף ג ע"א) וסוטה (פ"ט ה"ט. דף מו ע"ב). ובעיקר דבריו יש לתמוה, דאיך כתב דהרמב"ם מפיק אומנות מדכתיב 'ובחרת בחיים', הלא מפורש ברמב"ם שלמד דין מלאכה מדכתיב 'כרם'. וצ"ע.

1. כונת הרהמ"ח להקשות דהנה הפר"ח כתב שהרמב"ם למד אומנות מובחרת בחיים, ומשם אין ראיה מפורשת להקדמת כרם, וא"כ מדוע לו להביא עצות מרחוק ממקום שאין ראיה כלל, מאחר דכבר מפורש כסדר

והנה ראיתי למו"ר ה"ה חנן אלהים דף קכ"ו ע"א (עמוד לל נדפו"ס), דהביא לדברי רבינו סיעתא דכרם קודם לבית, ממאי דתנן בתענית פרק קמא דף י"ב ע"ב: "עברו אלו ולא נענו ממעטין במשא ומתן ובנין ונטיעה ואירוסין". הרי דתחילה נקט משא ומתן שהוא הכרם, ואחר כך בנין ונטיעה שהוא בית. דהך בנין ונטיעה מוקים להו בש"ס התם בבנין ונטיעה [של שמחה כגון בית חתנות לבנו] וכיוצא וכו'. עכ"ל.

ואחר המחילה רבה דברים הללו לא זכיתי להבינם. דנראה דסמך על בקיאותו, כי כתב לה לא עיין שם, דמדברי הש"ס שם וגם מדברי הירושלמי שם ומדברי רבינו שם בפירוש המשנה וגם בפסקיו פרק ג' דתענית הלכה [ח'] ומדברי התוספות דמגילה דף ה ע"ב ד"ה ממעטין, וגם מסוגיא דיבמות דף מ"ג ע"א ובתוספות שם ד"ה מלישא, וגם כל הפוסקים ראשונים וגם אחרונים, נראה דמשא ומתן לאו כרם הוא, אלא נטיעה הוא כרם. ואדרבא ממקום שבא הוא סתירה לדברי רבינו. וח"ו כמו זר נחשב לי לומר דדברים הללו יצאו מפומיה דמר. ועיין להרב הון עשיר שם בתענית (פ"א מ"ז. דף 5 ע"ג) דכתב דנטיעה הוא כרם.

❖ תשואות חן ❖

ולכך יקדים כרם. עכ"ד ודפח"ח. שו"ר כיוצ"ב בספר מעין גנים [הבאתי לשונו להלן אות י]. והגאון החבי"ף בספר חיים ומלך (דף א ע"ד) כתב וז"ל: ולעד"ן ליישב לדעת הרמב"ם והוא דבשלמא בקרא דכתיב בתחלה אשר בנה ואח"כ אשר נטע, י"ל דלא רצה לומר בתחלה אשר נטע כרם, שהרי אמרו רז"ל עה"פ (בראשית ט, כ) ויחל נח איש האדמה ויטע כרם, דמשום שנתעסק תחלה בנטיעת כרם נתחלל, וא"כ לא רצה לומר תחלה נטיעת כרם, ונקט בנין בית. אבל הרמב"ם שבא ללמד דנטיעת כרם לאו דוקא, אלא הוא לשון מושאל לכל הדברים הנקראים פרנסה, לכן שינה מסדר הכתוב ונקט אשר נטע תחלה. עכ"ל. וע' בספר דברי ריבות (סימן רל), וכדבריו כתבו החתם סופר בתשובה (אבן העזר ח"ב סימן קנה) ובס' דברי מהרי"א (דרוש לפר' כי תצא דף סד ע"ד). וע"ע בספר תורה תמימה (דברים שם דף קלא ע"ב אות לא), ובסדר משנה, ויד המלך לנדא, ובס' עבודת המלך ועוד. וע"ע בספר יפה ללב ח"ד (אהע"ז סימן א אות ב. דף א סע"ב).

ונראה עפ"י דמון ז"ל [בכס"מ], והשכל מחייב לתקן תחלה מלאכה המפרנסת את האדם והוא שם כולל לכל מן מלאכה וכו' וכשיקבץ איזה ממון אזי יקבע בנין שזו הכנה לישא אשה ששמה בית (כדאיתא בגיטין נב). [וע' כתובות נט: אין אשה אלא לבנים, ליופי ולתכשיטים, ר"ת בית], א"כ זה גורר לזה, ולכך בחר לו רבנו הדרך שהשכל מחייבו, וגם מאמרי חז"ל הנ"ל יתורצו על נכון, שכל הקפידה אינה אלא לישא אשה אחרי קדימת כל ההכנות וכדברי מון ז"ל. יעו"ש עוד. וכעין זה אמר לתרץ אחי ידידי הרה"ג ר' שמעון רז נר"ו, דהרמב"ם ס"ל דלעולם יש להקדים כרם לבית, משום דכרם הוי פרנסה, ומהיכן יבנה בית אם לא יהיו לו מעות, א"ו דיש להקדים כרם ורק אח"כ יקנה בית. ובזה יש לפרש דברי הכס"מ שכתב: ועוד, דכיון דגלי לן לאחר לקיחת אשה, ממילא משמע דאית לן לאחר בנין בית לנטיעת כרם, דמילתא דסברא הוא. ולפי הנ"ל יל"פ דמילתא דסברא שכתב הכס"מ היינו סברא זו, דאם לא יטע כרם מהיכן יקח לבנות בית,

וכתב עוד [הרב חנן אלהים] לתרץ לקושית רבינו, דאין הכי נמי דכרם קודם לבית, ומה שהקדימו הכתוב לבית ללמוד כרם מבית דדוקא כרמו ולא מן הגזל וכו' ^ח.

ולפי דבריו צריך לידחק ולומר, דקרא דשלמה המלך ע"ה, וגם הש"ס מאי דהקדימו לבית, משום דבפסוק הקדימו תחילה, לכך הקדימו גם הם, ודוחק. ועיין להרב שבות יעקב שם בסוטה ולמהרי"ל בתשובה סימן [ק"נ] ^ט הביאו הרב לב שלם (דף נ"ע"ז) ולהרב בן ידיד הנדפס מחדש ממש (דף י' ע"א) מה שכתבו. ובע"ה לכשאפנה אשנה ודוק.

והרב מעין גנים (שס) כתב, דלעולם כרם קודם, וקרא הכי קאמר מי האיש אשר בנה בית מאחר דנטע כרם'. ונראה לפי קוצר ע"ד דזוהי כונת שמואל בסוטה דף ב' ע"א: בכל יום ויום י"א בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני. וזהו מאחר דיוצאת בית פלוני לפלוני שדה [פלוני] לפלוני ^{יב} ודוק. ועיין עוד להרב בארות המים ולהרב הגדול בתי כנסיות הנדפס מחדש ממש בבית אסופים פרשת שופטים דף ל"ד ע"ג.

✧ תשואות חן ✧

בנטיעת כרם תחלה, וגם דברי הגמרא בסגנון זה מסכים הולך שיבנה בית מחמת אשר בנה כרם, וכן הסברא נוטה.

יא. הנה בסוטה דף ב. הגירסא אמר רב יהודה אמר רב ארבעים יום קודם יצירת הולד וכו'. וכן הגירסא בכלה רבתי (פרק ח). וגירסת הרהמ"ח "בכל יום ויום" נמצאת במועד קטן (דף יח:) בשם שמואל, אמנם שם לא נזכר בית, כי אם בסוגיא דסוטה. וע' למהר"ש אלגאזי בס' קילורית לעין בחי' סוטה (עמ' יא בנד"מ) מש"כ בזה.

יב. נראה שכונתו דבסוטה אמרו שיוצאת בת קול ואומרת בת פלוני לפלוני, בית פלוני לפלוני, שדה פלוני לפלוני. והשתא לפי מ"ש הרב מעין גנים שהפסוק מי האיש אשר בנה בית היינו לאחר שנטע כרם, א"כ יש לפרש בסוגיא דאימתי יוצאת בת קול בת פלוני לפלוני, אחר שיצא בית פלוני לפלוני, ומתי יצא בית פלוני, אחר שיצא שדה פלוני. וא"כ יהיה הסדר שדה, בית ואשה. ודו"ק היטב. [וע"ע בס' זרעו של אברהם חג'אג בחידושו לסוטה מד. ח"א דק"ג ע"ד בספר].

ח. בסוטה (מג סע"א) ילפינן מדכתיב בנה בית ולא חנכו לזה ולא לאחר פרט לגזלן. ומדהקדים בית לכרם בא ללמד דבכרם נמי כרמו ולא מן הגזל. וכ"פ הרמב"ם (פ"ז מהלכות מלכים ה"ו).

ט. סימן קנ (במהדו' מכון ירושלים) ובמקצת מהדורות ישנות סימן קסא. וז"ל (באות ה): והפסוקים שהפך הרמב"ם זו שאלה. ונראה דעיקר דרשתו על לקיחת אשה בסוף, והוא כסדר וכרם ובית, ויליף מהתוכחות שהן מהופכין. ובפרק משוח מלחמה דריש להו כסדרן. עכ"ל.

י. וז"ל המעין גנים: אבל נ"ל דרבנו ס"ל דבין בקרא דפרשה בין בדברי שלמה בין בדברי הגמרא נטיעת כרם קדים, דכיון שהוא מפרש דנטיעת כרם פי' מלאכה שיתפרנס ממנה, איך אפשר שקודם שירויח יכול לבנות בית, מהיכן יבואו לו מעות לבנות, וא"כ כונת הפסוק אשר בנה מחמת דאשר נטע שהיה בעל אומנות והרויח ובזה בנה בית ואז יקח אשה שהרי יש לו מזונות ובית ולא יצטרך לצדקה, ונמצא דהא בהא תליא, דהבית תלוי